

שבת טיש

ספורים ואגדות * פנינים ופרפראות * מדות והליכות

פנינים

והיה כִּי־תבוא אל הארץ (כו. א) - 'והיה' לשון שמחה, 'הארץ' מרמזת לעונה, והיה - מתי יכולים להיות בשמחה? כִּי־תבוא אל־הארץ - כאשר מתנהגים בעונה ובשפלות ומקפלים הכל בְּרָצוֹן. (רבי חיים מאיר מוֹרְזֵיץ)

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵינוּ לֵאמֹר (כו. ב) - סופי התבות 'ל'אבותינו' לתת לנו? הן בגימטריא 'וקר עונד', לרמז לדברי הגמרא בכתובות "כל החד בארץ ישראל שרוי בלא עון". (דרכי איש)

וַיְדַענו אֲתָנוּ הַמַּצְרִים וַיַּעֲנֵנוּ (כו. ו) - על־ידי שהמצרים נעשו ירעים אֲהוּבִים זֶה לָזֶה, היה להם את הפח לענות את ישראל. ללמד מהי כחה של אותה ורעות. (רבי חיים מוקסוֹב)

לֹא־עֲבַרְתִּי מִצִּוְתְּךָ וְלֹא שִׁכַּחְתִּי (כו. י) - 'לא עברתי' בגימטריא תשובה, לרמז למאמר השגור שהשובה מסגלת לזכרון. שחר' נאמר 'אין שכחה לפני כסא כבודך', וְשֶׁמֶקוֹם הַתְּשׁוּבָה כְּמוֹ שְׁאִמְרוּ בַּיּוֹמָא "גְּדוּלָּה תְּשׁוּבָה שֶׁמְנַעַת עַד כִּסֵּא הַכְּבוֹד". וְזֶהוּ "לֹא־עֲבַרְתִּי" בגימטריא תשובה, "ממזותך" לחזר בתשובה אף על המצות שלא נעשו בראוי, וממילא "ולא שִׁכַּחְתִּי" - כי התשובה מביאה לידו זכרון. (שפת אמת)

וְהָיָה אִם־לֹא תִשְׁמַע (כז. טו) - 'לחיים' בגימטריא צ"ח, כי אמירת לחיים זה לזה מבטלת את צ"ח הקללות שבחוקה, וזה שאמר חז"ל "בראש כל אסון אנא חמור", כלומר בראש כל הרפואות הוא היום, שמכריע עליו לחיים ומבטלים את הקללות. והוא גם בח סעדת מצוה, שנאמר "וברוך את־לחמך ואת־מימך והסדתי מזהלך מקרבך", לחמד בגימטריא צ"ח, כי באמצעות הלחם בסעדת מצוה מבטלים כל צ"ח הקללות ומסירים כל החלקים. (רבי חיים מאיר פינקלר מפינקסוֹב)

וְהָיָה נִבְלָתְךָ לַמֶּלֶאכֶל בְּכִלְעִיָּהוּ הַשָּׁמַיִם (כז. כו) - בשיקרא המגיד מקוֹרְנִיץ פֶּסֶק זֶה, הרים קולו בשאגת ארי. ולאחר מכן הסביר: תפלה בלי כוונה נקראת נבלה, אולם מן השמים מעוררים את האדם להתפלל לפחות פעם אחת בכונה בראוי, ותפלה ראויה זו מעלה עמה השקמה את כל התפלות שהיו מונחות בבדיון, וזו הפונה וְהָיָה נִבְלָתְךָ - התפלות הנרועות, 'לעוף השמים' - שיעופו השמימה ויתקבלו ברחמים וברצון. (פניני קדש)

אֲרוּר הָאִישׁ וְגו'... מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשֶׁשׁ בִּסְתֵּר, וְעַנּוּ כְלִי־הַעֵם וְאִמְרוּ אָמֵן (כו. ט) - סופי התבות 'יד' חרש ושש בפתח וענו כלי־העם כל' הן אותיות 'ירושלם', וכן בפסוק הקודם 'וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול גם ארוי האיש' האותיות השניות הן אותיות 'ירושלם', כי לירושלם יש שיבות מן החרש עם אורחים אלו בדברי יחזקאל הנביא "בראש הדוד את ירושלם את־תושביה", וביותר צריך להתחזק בה שלא להמות את רעהו בפתח בפתח פלסטר. (ירושלם רשומות)

בְּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשָׂדֶה (כח. ו) - פרש רבי משה מקוֹרְנִיץ: 'ברוך אתה בעיר' - שתהיה לך ברכה להתעורר לתשובה ותוכל לעשות מהם חפץ וכלי קבול לארץ מימים. 'וברוך אתה בשדה' - שתהיה לך ברכה בגשמיית ובפרנסה טובה. וממילא 'ברוך אתה בבואך' אל השנה החדשה, 'וברוך אתה בצאתך מהבית אל הספה', וכן 'וברוך אתה בצאתך' - שתצא זכאי ומברך בדיון. (חפץ העמוד)

וַיִּתְּנָה ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לִזְנוֹב (כח. י) - למה לא נאמר וַיִּתְּנָה ה' ראש ולא זנוב? אלא שהברכה היא וַיִּתְּנָה ה' לראש' - שתהיה ראש לראשים, וְלֹא לִזְנוֹב - ולא ראש לזנובות. (האדמו"ר ישראל מאפסא)

הַגִּזְרִים בְּקִרְבְּךָ יִרְעוּ עֲלֶיךָ מַעֲלֵל מַעֲלֵל וְאַתָּה תִּרְדַּם מָטָה (כו. טז) - היצר הרע נקרא חושב מפני שנמצא באדם מאז לדתו, והיצר הטוב נקרא גר שפא בגלל יי. והאדם צריך להגביר את היצר - את יצר הטוב, על היצר הרע שנמצא באתה, וכיצד תשיג זאת? אם תקים "תירד מטה מטה" - שתתנהג בענוה ובשפלות. (רבי ישראל מוקסוֹב)

ספורים בפרשה

סכום כסף הגון ובלווי מתרגמן. אך ראה ראש הארגון את פניו ההדירות של רבי אהרן, והתקדם בו הנאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא אליך ויראו מקוה". הוא אמר מיד כי אין צורך בשיחה ובתרגומה, כי אם להציג בפניו את בקשתו של 'האיש הקדוש' שהגיע אליו, והוא וקום אותה מיד. פתח המתרגמן וספר בגימיה הנוגעת לכל את ספורם של תלמידי הישיבה הלכודים באיטליה, ומיד נעמד ראש הארגון והבטיח כי תוך ימים ספורים יעברו כל הפחזורים לחוף מבטחים על אחריותו. האיש סרב לקבל מתמיד כלשהו, ורק בקש בצינינות מלאה שהרב היהודי יברך אותו. רבי אהרן חפץ בדעתו כמה יברך את ראש הלסטים שלפניו, אולם מיד עלה בראשו רעיון מכריע, והוא ברח אותו שיוזבה למות על מטהו בדרך כל הארץ ולא יחסל בידי מי מיריביו, והברכה התקיימה בקלות.

בירושלים שלפני שנות דור עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, התגורר יהודי נעלה בשם רבי שמואל שוויץ, ששמש כ'בעל־תפלה' בעיר העתיקה, והיה ינו של רבי מאיר שוויץ ששמש כשליח־צבור ושוטט אצל הגר"א בויילנא. גדול בתורה היה ורגני ירושלים חפצו למנותו כדיו, אך בדרגם של בני ירושלים הסקלאים בפז העדיף להצטנע, והתפרנס בדיוק מיגיע פפיו ביצור חמץ. אך עשה את מלאכתו עראי ותורתו קבע, ואף נשעה שהיה בוחש בקצרת החמץ, היה מעין במנארה הגדולה שלפניו ולומר בשקידה ובנעימות. וזכות שקדנותו הרבה עמדה לו להצטל מערבי גב באישון לילה. הלה נסה לתחב את ידיו מתחת לתריס הגדול שהיה מונף בפניסו לתנות, כשהוא מתכוון להרים את התריס ולפשל פנימא כדי לגב מקנה ככל אשר יעלה בידו. אלא שהעירב לא שם לב כי בעל התנות יושב והוגה בה בתורה בשקידה, וכאשר ר' שמואל ראה את ידי הגנב מתחת לתריס, מהר ונטל את מוט הברזר הלוהט עמו ערב את החמץ המתבשל, וניחיו על ידיו של העירב החמור... הלה פתח בנעקוֹת־שֶׁבֶר, מלט מהמקום בידים כויות וכאובות, ובקדוֹת־מִתּוֹת ספר לכל חבר מרועי כי 'מלאכי מרום' שומרים על בית־המלאכה לחמץ של בעליו היהודי. ומאז, בכל פעם שר' שמואל היה עובר בסמטאות ירושלים העתיקה, היו הערבים קדים לפניו ביראת־כבוד ומבקשים להתברך מפיו, ונתקדם בו הכתוב "וראו כל־עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו מקוה".

בימי כהנתו של רבי יהושע שפייר מבבלוזב בעל "קרן ויועה" בעיר ריבטיש, פרצה פעם דלקה גדולה שהתפשטה בקהילות ובלתי את כל בתי העיר, למעט שלשה בתינים סמוכים שנותרו עליהם, בית־המדרש העירוני, גנין המקוה והבית בו התגורר המרא דאתרא. כלם באו לראות את הפלא, וכן המתגודדים היו גוים רבים שהתקשו להבין כיצד נצלו בתי הקדש של היהודים ולא פגע בהם אפלי ניצוץ אחד של אש, בעוד הבנייה הנוצרית שלהם שעמדה במרחק קצר, נשרפה לחלוטין ולא נותר ממנה זכר. והנה קם מזהל הקהל אפר מגשם ופשוט, וקרא בקול גדול: "אני יודע את פשר הסוד על חנם שהתרחש פאן. כמו עיני ראיתי, כיצד אצו כל המקרים והנזירים ונאוו מהבטתם מיד עם פרוץ הדלקה, כדי להציל את רכושם והפציהם, וכל אחד מהם דאג רק לעצמו. אבל ה'דאביו' היהודי, מיד כשהבחין באש שפרצה, נעמד כאן ברחובה של עיר, ונשאל את עיניו השמימה בתפלה לאלקים. זה כל הסוד, הוא פשוט פנה אל הפתח הנכונה... בדרי האקר שנאמרו בתמימות, עשו ושם גם על הערלים הפולנים. הם ידעו מכבר כי איש קדוש הוא, ומעתה נהגו בו ביראת־כבוד כפוליה, וכשהיה עובר ברחוב היו כלם נעמדים לפניו, היו בהם בעלי קרן וצאן, שהיו דואגים להרחיק את בהמותיהם מהשוק בסמוך לבית הרב, בשעה שהיה עולה על יצעו להחליף חם, כדי שלא יפריעו את מנוחתו.

ישמחת בכל־הטוב (כו. יא) דברי בעל ה"אור החיים" הקדוש על פסוק זה, מעוררים ומלחיבים אהבה ותשוקה עזה ללמוד התורה הקדושה: "ואין טוב אלא תורה, שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות וברכות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה מוללת כל הטובות שבעולם".

מספר רבי אשר אריאלי מראשי ישיבת מיר: ספר לי קרוב משפחתי, כי פעם נחלס בתחנת דלק ביהודי שהתרחק משמירת התורה והמצוות, וכשנודע לו שהוא לומד אצל רבי שמואל רוזובסקי בישיבת פוניבז', אמר לו 'הבה ואספר לך מה שארע ביני לרבי שמואל. פעם חזרתי בשעת לילה מאחרת, בסביבות השעה שתיים־שלוש לפנות בקר, ובדרכי עברתי ברחוב מלאכי בירושלים ליד בית הכנסת דרוהביטש. שמעתי אדם לומד בגנון שובח־לל, ונמשכתי כמגנט אל החלון. והנה אני רואה את רבי שמואל לומד מסכת חלה בתלמוד הירושלמי, ואומר לעצמו 'אם כך, זה הפשט בירושלמי', ואני בהיותו לץ שובב, קראתי מבעד לחלון זה לא הפשט בירושלמי... ומיד נעלמתי לדרכי. והנה אני רואה את רבי שמואל רודף אחר עד סוף רחוב מלאכי, באזור שבו בנו לזימים את בית־הכנסת 'הר צבי', והוא פונה אלי בשאלה: 'אתה אמת שזה לא הפשט בירושלמי?' נאלצתי להשיב בחיוב, ורבי שמואל שאל: 'מדוע אתה סובר כך?' נסיתי להשיב לו שלא התבוננתי בצינינות למה שאמרתי מתוך שובבות, אך רבי שמואל לא ותר. 'אתה חוזר עמי עכשו לבית־הכנסת, נלמד יחד את הירושלמי, ואחר־כך תגיד לי אם אכן זה הפשט'... לא יתנה לי בורה, חזרתי עמו והתישננו ללמנו, ולאחר שהרבי שמואל הסביר לי היטב את הדברים, שאל אותי בסוף: 'גו, אז מה הפשט'...?

לאחים הגאונים בעל "קצות החושן" ובעל "קונטרס הפסקות", היה אח צעיר בשם רבי מרדכי שהתגורר בעיר אוגוואר ונסק במסחר, ובביתו התגוררה אמוה וזקנה. פעם באו כל האחים לבקרה, ובדרגם עסקו האחים במלחמה של תורה, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ולבסוף עברה ידו של האח הצעיר ר' מרדכי, והאחים הודו לדבריו. כששמעה זאת האם הישישה, קפצה ממוטתה והחלה לרקוד משמחה, שכן 'כל ימי דאגתי שמה נגרע חלקו של בני ר' מרדכי בתורה, ועתה נתתי שמחה כלכי לראות כי גדול הוא בתורה ולא נגרע מאחיו'.

לֹא־תִיָּהוּ עֲלֵיהֶם בְּרוּל (כו. ח) רבי שבתי הופשטין בודר־ספרים מקוֹרְנִיץ, נודע בתמימותו וביראתו הגדולה, והיה 'איש תם וישר' בנחירת על מצבתו. לעבודתו בכריכת ספרים התחיל כעבודת קדש, ובשעה שהיה בודר ספר לא היה מפה עליו עם כלי ברוך, שכן נאמר בתורה "לֹא־תִיָּהוּ עֲלֵיהֶם בְּרוּל", כלִּי הָיָה מפה עליו במצוה. ומרב חיבתו לספרי־קדש, היה רוכש כל ספר שהיו מציעים לו למכירה, ולא היה מוכר שום ספר גם כאשר היתה השעה דחוקה עליו. ובזכות תמימותו וצדקותו, זכה להעמיד את בנו המגיד הקדוש רבי ישראל מקוֹרְנִיץ.

וְרֹא כְלִי־עַמִּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיהָ וִירָאוּ מִמֶּךָ (כו. י) במהלך שנות השואה, נודע לרבי אהרן קוטלר על קבוצה של תלמידי ישיבה שנלכדו באיטליה הפשיסטית, בתי־בניה של גרמניה הנאצית, ונשקפה להם סכנת חיים. העלתה ההצעה לפנות אל 'המאפיה האיטלקית' באמריקה, שלאנשיה היה כח השפעה באיטליה בעקבות עסקיהם המפנקים. אף אחד לא החין להניח את נפשו בכפו כדי לפנות אל אנשי ארגון הפשע, אולם רבי אהרן בלא חסם, ובקש לקבוע פגישה עם ראש 'המאפיה', בשבירו

רבי יעקב קופל חסיד ז"ע
ליום ההולולא, ט"ו באבול תקמ"ז

ביבאתי אל-הארץ

מסע קדש אפוף רצון ותעלומות, ערך רבי יחזקאל שרגא משינובה מגליציה לארץ-הקדש, החל משלחי שנת תרכ"ט עד תחלת שנת תרל"א. דעות רבות נאמרו אז על סבת החלטתו לבקר בארץ, כמו הרצון להזהיר את הכהנים שלא להקל ללכת על קברי צדיקים "כי בנפשם הוא", והדעה הרווחת היתה כי מטרתו היתה להשיבין שלום במחלוקת שפרצה באותה שנה בין חצרות סדיגורא וצנז, ורצונו היה להשקיט את מוקד התבערה בירושלים. פעם שמע חסידים מדברים בענין בקורו בארץ, ואחד מהם אמר כי מטרתו במסעו ארצה היתה כדי להוציא לאור עולם את כתבי-היד של המקבל רבי אברהם אזולאי מחברו בעל "חסד לאברהם", שחלק מהם מצא בבית רבי שמואל הלר רבה של צפת עמו התיידד עד-לאחת בבקורו בארץ, וחלק אחר רכש בירושלים. התבטא הרבי ואמר: "המטרה האמתית שלשמה נסעתי, ומה שפעלתי בארץ-הקדש, זאת לא יודע אלא רק בביאת משיח צדקנו". וכן התבטא כי בכיכול הקב"ה בעצמו העלהו בהשגחתו, ואמר: "אודה לה' ותברך שזכני להיות שליחא דרחמנא, והעלה אותי לארץ-יששכאל".

בתקופת שהותו בארץ בקר הרבי בכל ארבע ערי הקדש, ירושלים, חברון, טבריה וצפת. לחברון פנה לבקר עוד בטרם הגיע לירושלים, וכאשר נודע לרבי אלעזר מנדל מלובל על הגעתו לחברון, שלח אליו מכתב ידי משמשו הנאמן, החסיד הוותיק רבי מהרם צבי-הרש גריש-גליקזון. בדרך הביט המשמש במכתב, והתפלא לראות כי על פני הדף פזרות אותיות שונות מהאל"ף-ב"ת ללא סדר הנראה לעין. אולם כאשר עין הרבי משינובה באגרת, התפעל ואמר: "צדיק קדוש כזה הידוע לכתב אגרת פלאים כזו, מתגורר בירושלים? ובכן מכרח אני תכף ומיד לבקר אצלו ולראותו". ואכן כבר למחרת היום עזב הרבי את חברון ועלה לירושלים, ועם הגיעו העירה נעצרה המגפה שעשתה בה שמות. הוא התאכסן בביתו של רבי אלעזר מנדל, והוא העניק לו גביע מקדש שהיה אצלו בירשה, בסגולה להנצל מעצת מרגלים. בשהותו בירושלים העמיד לו רבי אלעזר מנדל ברי-לוייה שלוהו במשך תקופת בקורו בעיר, וכאשר שב לגולה ואביו שאלו איזה חדוש ראה בירושלים, השיב: "ראיתי צדיק נסתר שרבי אלעזר מנדל העמיד לרשותי".

גם בטבריה בקר, ושם התפלל במכון בבית-הכנסת של חסידי סדיגורא, ואף ברח את השמש שטבל במקוה לפניו, שיזקה להפקד בננים, במקום להקפיד עליו. לימים, ספר בנו של השמש שנולד מאותה ברכה את הספור "אמרי חיים" מיוזניץ, והוא התפעל מאד ואמר: "ראו עד היכן מגיעה כבישת המדות של הרבי משינובה, וכזו היתה ההקפדה שלו..."

במשך רב הזמן לשהותו בארץ, שהה הרבי משינובה בעיר-הקדש צפת, וקבע את תפלותיו בקלויז של חסידי טשניובל, בה היו זקני צפת עד הדור הקודם מצביעים על מקומו הקבוע. באחת מתפלותיו בקלויז זה, כאשר בית-הכנסת היה גדוש במתפללים רבים, קרא לפתע בקול רם: "מי זה שעומד בפתח?! בלם התפללו על קריאתו, אך בשבדקו ראו אדם זר ובלתי מזכר עומד בפתח. נפל עליו פחד ההמון, והלה הודה שבה בכונה להזיק לרבי מפאת המחלוקת, ומהר להמלט אחר שעמד על רוח-קדשו. בשבת-קדש פרשת כי תבוא, הורה הרבי להעלות לתורה לקריאת פסוקי התוכחה, אברך בשם ר' ליב'ל נדבורנר, שהיה אברך צעיר ועני מרוד ומדאב בצרות, לא עלינו. לאחר קריאת התורה פנה הלה אל הרבי והתאונן לפניו על ביש מזלו, עד שלא די בצרותיו הרבות ועתה הוסיף לו הרבי את כל פרשת התוכחה. טפח לו הרבי על כתפו, ואמר: "אברך! אריכות ימים בביראות, ושפע ברכה והצלחה". ומי אז זרחה שמש ההצלחה על ר' ליב'ל זה, ומזלו התהפך עליו לטובה. ר' יעקב שמשון מרגליות מצפת, שנפטר בשנת תשמ"א, הכיר את ר' ליב'ל זה, ושמע מפיו את הספור פשהו זקן מפלג בן קרוב למאה שנה, והעיד על עצמו ש"לא היה לו מאז על מה להתאונן, ולא ידע מכאוב ומחסור בביתו".

ארץ-הקדש עשתה רשם בביר על הרבי משינובה, ומאז העריך כל יהודי שזכה לעלות ארצה, ואפלו את הפשוטים שבהם. אחד מחסידיו החליט לעלות ארצה ובא אליו לקבל את ברכתו. אמר לו הרבי: "אתה הרי תלמיד-חכם נגיד ואדם נכבד, ומן הסתם תתמנה לאחד מגבאי הפולחן ותהיה אחראי על חלקת המעות לבני הכולל בארץ-הקדש. הנני מזוהרך מאד, שלא יהיה קל בעיניך אפלו האדם הפשוט ביותר שם. שכן בארץ-יששכאל יתכן, ששנדרך או סבל פשוט היושב בין תנור לכירים ואיש אינו מחשיבו, חשוב הוא בשמים יותר מאלו שאתה מחשיבם לצדיקי הדור וקדושי. ודע לך, כי מי שנוגע בהם חליקה הריהו בנוגע בבבית-עיניו, ועלול להאבד משני העולמות, רחמנא לצלן".

במוצאי שבת אחת בעת סעדת "מלכה מלכה", ספר בנו רבי אברהם שלום מסטרופקוב שני ספורים שאביו שמע בבקורו בארץ-הקדש, על שני נרות המזרח הקדושים הרש"ש ור"ה אור החיים".

בימי הרש"ש בירושלים התגורר במר עריץ, שהיה מכשף גדול ושונא ישראל מבהק, ומדי פעם העליל עלילות שוא על היהודים בפני השלטון התרבי והסב להם צרות רבות. פעם התפלל הרש"ש תפלת שחרית ליד הכתל בכונות ויחודים בדרך, והבמר שעסק בכשפיו הבין כי בזמן שהרב הקדוש היהודי מתפלל, מתבטל כל כח הכשוף שלו וכל מעשיו להביל ולרמן. מהר הבמר להלשין לפני הש"ח התרבי כי הרב היהודי

נולד בשנת ת"צ לערך לאביו רבי נחמיה פובל, מושפחה מחסת שגנויה היה "קאפליט", על-שם אביו רבי יעקב קופל קמיאל בראחות ה"תוספות יוסטוב", מצאצאי חכמי פרוכניצא מנעו רש"י, ומיחס גם לרבונו עובדיה מברטנורא מפרש המשנה. הסב ר' קופל היה ממגושי עשיר שגאשגנו, והגר לעיר טשכונצ'י שבפולין, בה עשה חיל בעסקיו והתעשר בעשר רב. ממנה עבר לקולומי למגילות הרי הקרפטים, וזכה לתורה וגדלה במקום אחד. ברשותו היו חביות מלאות זהובים שעמם פעל רבות, כנה בית-כנסת ומרדך מכספו, ושמו הטוב הלך לפניו עד כי משפחתו כנתה "דגל הזהב".

בצעירותו התפרנס מחנות קטנה שנהלה זוגתו, בת אחי אביו רבי ולמן חתנו או נכדו של רבי שלמה סג"ל בן רבנו ה"ט", והוא ישב ברב שעות היום וסכם בתורה בין שלא רצה להתעטר בכתר רבנות מתוך צניעותו. הנכרים בני עירו היו מכנים אותו "דער שויתניק", שכן דרכו היתה להעביר את ידיו על עניי אף בשעה שעסק במסחר, ולומר "שוית" ה' לנגיד תמיד", ולעתים היה קורא רק "שוית" ומבאן כניו. הסוחרים הנכריים כנוהו "ספראיעדליו", כלומר איש נאמן וישר, שכן נהל את מסחרו בתם וישר, וכאשר לא היה נראה ביריד ביום השוק, היו אומרים: "אם השויתניק לא יגיע, אין היריד שווה מאומה". בערב ימיו הגו לעיר טיסקניץ, ושם עמד לימיו של רב העיר רבי שלום אגרא בעקבות מחלוקת שפרצה בעיר, וקנא את כבודו. ר' קופל בחר בי הוא הראשון שהחל להקרא בשם המשפחה "הגר", שכן געת שהפקיד הממשלתי בקר בביתו לאחר החק הקדש כי על כל אדם לבחור לעצמו שם משפחה, שמע אומא קורא את הפסוק בתורה: "זר אנכי בארץ", וקבע את כניו הגר, או שהפקיד קבע זאת על-פי תארו של רבי קופל שהיה איש צנוע.

פעם שבת הבעל-שם-טוב ז"ע בעיר קולומי, ובליל שבת הרגיש אור גדול בתוך העיר, ויצא לתור אחריו עד שמצא רוקד ומזמר לכבוד שבת זמן רב, ורק לאחר מכן ישב לאכל את סעדת השבת. לשאלת הבעל-שם-טוב למה נוהג כן, הראה את הנאמר בומר "יום שבת-קדש", ואם שלש אלה לפניו צנים, זה יהיה שכרו אשר חפץ ביקורו. כלומר צנים ומינים תחלה את המאכלים על השלחן כדי לנשא מהם את הקדשה הריחנית, ורק לאחר מכן לאכלם. נהנה הבעל-שם-טוב מתשובתו, ורבי קופל התקרב אליו ונעשה מגדולי תלמידיו. מאז החלו הבריות להכיר בו ובמעלותיו, והחלו לכנות אותו בתאר "ר' קופל חסיד", תאר שכבר נהנת על מצבת אשתו שנפטרה בחייו בשנת תתקל"ה, בהיותו בן פחות מחמשים שנה.

הבעל-שם-טוב העריכו מאד, וכשנולדו אליו פעם בהליכות סמוך לאזור מרמורש, אמר לו: "גן נאה לפניך, שמוך נא היטב על הגן הזה". ואכן צאצאיו השפיעו רבות מחוז מרמורש שהיה תחלה כמדינה ויהני ששם, והם הפכוהו לנן נאה של תורה וחסידות.

גדול היה כוח התפלה, ותפלתו היתה ערבה ושובת-לב. הבעל-שם-טוב היה מכבדו לעתים קרובות לעבר לפני התבה, ואת נעימת תפלתו הנחיל בנו רבי מנחם מנדל מקוסוב בעל "אהבת שלום" והעבירה לצאצאיו ראשי שושלת קוסוב-יוזניץ. בתפלת "ויברך דוד" עזר באמירת התבות "העשר ותכבד מלפניך", ואמר: "עשרי וכבודי הם עצם הדבר שאני זוכה להתפלל לפניך ה' ותברך". מנגנו היה להתפלל תמיד לפני התבה, גם במקום שלא היו מקדשים אותו, ולא היה מקמין לצבור אלא מתחיל בתפלה כשהתאסף מנין בבית-הכנסת. שנה אחת לפני ראש השנה נסע לירי, ושבת בעיר אחת בדרך. באשמרת הבקר של יום ראשון וסליחות, נשב אל העמוד והחל באמירת הסליחות עם הצבור המעט שהתאסף, והנה הגיע חתנו של אחד הנגידים שהיה בעלי-מנען והוציג את מעמדו לשמש כחזן בימים הנוראים, וכדרך היו בזהבית את יכלות באמירת הסליחות הראשונות. קרה לו כפונג לראות שאדם בלתי מזכר עומד לפני התבה ואומר סליחות, והוא הגביה את טליתו כדי לבזותו. פגעו בו מרת הדין וחלה בעיניו, וכשנסע לבקש מזור מהבעל-שם-טוב אמר לו כי נגעש על הפגיעה "בפידד שלגנו", והורה לו לפיסו ואז התרפא.

לא נותרו ממנו כתבים וחדושים, כי אם דברי-תורה אחד בספר בנו "אהבת שלום" על הנסח בפרשת המזון "ונא אל תצרכנה ה' אלכינו לא לדי מתנת בשר ודם... כי אם לךך המלאה הפתוחה", ולכאורה תמוה, אם גזרת מלך היא מה שיש להתפלל על כך? אלא שאנו מתפללים לה' שהמקבל והנותן שניהם יאמינו כי מה שהאדם נותן אינו ממתנת ידו של בשר ודם, אלא מידו הרחבה של הקב"ה, וגם הנותן צריך לבקש מהו "תברך שיהיה בבחינה זו להאמין שקל מה שהוא נותן אינו אלא נתינת הבורא.

מדברי האור החיים הקדוש על הפרשה

והיה כי תבא אל הארץ (כו, א)

אמר והיה לשון שמחה, להעיר שאין לשמוח אלא בישיבת הארץ על דרך אומרו אז ימלא שחוק פינו וגו'.

וענין ואמרת (כו, ה)

פרוש לפי שכל אשר יעשה האדם מהטובות בעולם הזה אין די לרצות מלך עליו, לזה אמרה תורה שיתן תשובה לך והתנצלות על אשר לא עשה רצונו יתברך במצותי, והוא אומרו וענין ואמרת לפני ה' אומי אבד אבי - ארמי זה יצר הרע שהוא רמאי גדול, שמרמה הבטיות לאבדם, והוא אומרו אבד אבי - פרוש אדם הראשון, על דרך אומרו אבד הראשון חטא, ואבדו וגרם מיתה לו ולדורות הבאים אחריו והשריש בכל הנפשות חלק הרע.

עוד ירצה באומרו אבי - שהיא הנשמה, שכל מוצאותיו של השטן לאבד הנשמה והנשמה נקראת אב, והוא המונע האדם מעשות חייבו בעבודת ה', ולא יזז בלבד אלא ירד מצרימה - פרוש המקום שבא בו היצר שהוא גופו של אדם הוא מצרייו של היצר הקרובים אליו, ואומרו ויגר שם - כי בתחלה נכנס כגור, במתי מעט - פרוש בכחות מעטים, ואחר כך מתרבים כחותיו על ידי האדם עצמו ויהי שם לגוי גדול עצום.

ויציאנו ה' ממצרים (כו, ח)

זו הצלת יצר הרע וכחותיו המצרים אותנו, כי הוא המציל מצר הרע באומרו ז"ל שולח שח' עוזר לאדם כנגד יצר הרע אין אדם שליט להנצל ממנו, דכתיב צופה רשע זה יצר הרע לצדיק להחיותו, ה' לא יעזבנו בידו, ואומרו ביד חזקה וגו' רמז לדברים שבאמצעותם יצילונו ה' וכו' והוא על דרך אומרו ז"ל אמר חזקה בראתי לכם יצר הרע בראתי לו תכלין שהיא התורה, והוא אומרו ויציאנו ה' וגו' ביד חזקה זו תורה שנתנה מימינו של הקב"ה דכתיב מימינו אש דת למו, גם נתנה בגבורות מתוך האש:

והשתחוית לפני ה' (כו, י)

בזה העיר רוח חיים בטובה המפלאת בעדון המפלג אשר יזכו אליו הצדיקים, והוא שתתקרב נפש הצדיק לפני אור הנעדר ותשתחוה לפניו באין מסה מבדיל אשרי נפש אדם שתגיע לגדר מפקל כזה, והוא אומרו והשתחוית לפני ה' אלהיו שם תכיר הנפש אלהיה, ואמר סמוך לזה ושמחת בכל הטוב על דרך אומרו טוב ה', ולהעיד על זה אמר בכל הטוב פרוש דבר הכולל כל הטוב ואין זה אלא הקב"ה שהוא מקור הטוב, אשר נתן לה פרוש כי דבר זה אין ערך אליו אלא מתנת חנם. ואמר לה, לשלל זולתו לא מלאך וכל שרף יזכה לזה:

ושמחת בכל הטוב (כו, יא)

גם ירמז במאמר בכל הטוב אל התורה באומרו ז"ל ואין טוב אלא תורה, שאם היו בני אדם מרגישין במתקנות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה ולא יחשבו בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה, כי התורה מוללת כל הטובות שבעולם:

ולשמר כל מצותיו (כו, יב)

יש להעיר בדבר, הלא דבר זה הוא מתנאי הקבדו שרשם במשנה ישראל לה' כמו שכתוב בפסוק את ה' האמרת, ומה מקום להזכירו בדברים שמה' לישראל. ואולי, כי תפארת ישראל היא מה שהעלה ורומם אותם בתת להם כל המצוות, מה שלא עשה כן לראשונים, שהגם שנתן מצותיו יתברך לאדם ולנח ונחאבות, לא נתן אלא שנים שלשה גדרים, אכל לישראל נתן שמירת כל מצותיו יתברך. ויש לה' לדעת, כי כל המצוות אינם אלא שמירה מהתעוב ומלכלוך הנפש, ובהשלמת שמירת המצוות יהיה האדם שלם מכל מום ומכל לכלוך:

עוסק בקשפים וחותר כנגד השלטונות, ויש להגותו מן המסלה ויפה שעה אחת קדם. מהר השיח' לשלח שני חילים כדי לאסור את הרש"ש, וכשבאו אל הכתל המערבי בשעה שעמד בתפלה, סמן להם בידו שימתינו לו עד שיסכים להתפלל. הללו נסו לקחתו בכח הזרוע, אולם הם השתתקו בגופם ולא נכלו להניע איבר. כשראה הפחה התרפי כי שני החילים לא שבים, שלח ארבעה חילים לחפשם, וכאשר גם הללו לא חזרו שב ושלח עשרה. לבסוף שלח שר צבא חשוב עם פלגת חילים, והלה נדהם לראות את כל החילים עומדים נטויעים במקומם ואינם מזיזים איבר. עמד והמתין בכבוד, עד שהרש"ש סים את תפלתו, ופנה אליו בבקשה מתוך יראת-כבוד שהרב ישחרר את החילים ממאסרם ויתלוה אליו אל המושל. נענה הרש"ש ואמר: "אני לא עשיתי להם מאומה, רק בקשתי מהם להמתין לי עד סיום התפלה, ועכשו הם יכולים ללכת לדרבם", ומיד שבו החילים להפרתם והלכו אחריו ללוותו.

השר גלה את אזנו של המושל על קדשתו של הרב היהודי, והלה נבהל לנפשו ופנה אליו בכבוד ובמזרא. הוא ספר לו על ההשלשה של הכמר ועל טענתו שהוא פועל בכשפיו כדי להזיק לשלטון, והרש"ש השיב: "חכמינו למדו אותנו, כי כל הפוסל - במומו פוסל". דע לה שבהכמר הוא מכשף גדול, וכבר הרג אנשים רבים בכשפיו ואת גופותיהם הטמין במרתף ביתו לצורך מעשי מעשי אוב וידעוני. שלח נא לבדק את הדבר, ותוכח לראות כי צדקתי". הפחה מהר לבדק את הענין, ואכן הפשעים התגלו והרשע הוצא להורג, וליהודים היתה אזרה ושמחה.

הספור השני שספר הרבי מסטרופקוב, אותו שמע אביו בבקורו בירושלים, היה עם התפלין של ה"אור החיים" הקדוש. טרם הסתלקותו בכו לפניו נשותיו ושאלו ממה יתפרנסו בעתידו, והוא נתן בידן רשות לפססם על התפלין המקדשות שלו, וכל מי שירצה יוכל להניחן ולהתפלל תמורת תשלום, ומזה תהיה פרנסתו. אך הזהיר אותן חמורות להשגיח שהמניח את התפלין לא ישיח בהן שיחת חליו, כי אז תתחלל קדשתן והאותיות תפרקנה. השמועה על התפלין המקדשות של ה"אור החיים" התפרסמה, ויהודים רבים הגיעו מקרוב ומרחוק כדי לזכות להניחן. הנשים עמדו על המשמר כדי שלא ישיחו בהן, אולם פעם הסיחו לרגע את דעתן בשעה שסוחר גדול הניח את התפלין, וכשאחד בא לשאל אותו בענין המסחר השיב לו קצרות. נזעקו האלמנות ופצחו בזעקות-שבר, ומיד בדקו את התפלין ונחרדו לגלות כי הפרשיות ריקות, אותיות פורחות באויר, ויהי לפלא.

מלא באהבה ותשוקה לארץ-הקדש שב הרבי משינובה לגולה, וכל ימיו השתבח על שזכה לחן את עפרה. "מי שאוהב את ארץ-ישראל, נעשית הארץ לו לאוהב ולדיד הטוב ביותר" אמר, וחבטו לארץ וליושביה נותרה בקרבו כל ימיו.

מטעים

הסכת | ושמע ישראל (כו, ט)

תבת הסכת מטעמת בטעם מהפך, לרמז לדברי הגמרא בברכות "לעולם ילמד אדם ואחר-כך יגעה", וכן אמרו בשבת "לגמר אנש והדר לסבר", והינו מהפך, כמו הפך בה והפך בה. (תפוחי חיים)

ברוך פרי-בטנה ופרי אדמתה (כו, ד)

תבת אדמתה מנקרת בשוא מפני שאינה מפסקת, לעמת הפסוק "אור פרי-בטנה ופרי אדמתה" המנקרת בסגול מפני שמטעמת בטעם אתנחתא המפסיק, לרמז לדברי חז"ל שהצדיקים מהפכים את מדת הדין למדת הרחמים, והרשעים להפך מדין. ולכן בברכה נאמר בשוא המרמז למדת הדין, כי מדת הדין נהפכת למדת הרחמים בזמן שעושים רצונו של מקום. אבל בקללה נאמרה בסגול שהיא מדת החסד, שאז חלילה נהפכת מדת הרחמים לדין, כיון שאינם עושים רצונו של מקום. (מדרשו של-שם)

והיית ממשש בצהרים (כו, טז)

מובא בכתבי ארמו"ר הזקן בעל התניא, כי השעם אזלא גרש שבו מטעמת תבת "והיית", מרמז על השכינה שהיא אולא והולכת בגלות, ומרמז גם על קץ הימין שיהיה במהרה בימינו. ומבין למה שמצא בשם גדול אחד על דברי חז"ל שלא גלו ישראל עד שלא כפרו בכ"ב אותיות, שלכן תתאר הגלות כמספר השנים שעולה האותיות הנ"ל, ומבין כ"ב האותיות עם מנצפ"ד עולה 1,775, ואם נוסף עליהם את 70 שנות גלות בבל, ו-40 השנים שבהן גלתה סנהדרין לפני חרבן בית שני, נקבל את המנין 1,885. ורמז לזה שסופי התבות "והיית ממשש בצהרים" כאשר ימשש העור באפלה ולא תצליח את דרכיך הן בגימטריא 1,874, ובתוספת י"א התבות הן ביהוד במנין 1,885, לרמז שהיו שוריים בחושך כערך זמן זה של 1,885 שנה מהחרבן ועד זמן הגאולה. ולפי החשבון עולה הקץ לשנת ה' תרע"ג, שכן משנת החרבן ג' אלפים תרכ"ח עד שנת ה' אלפים תרע"ג, בתוספת ארבעים השנים שבהן גלתה סנהדרין, יש 1,885 שנה, ואם נחשב גם את שבעים שנות גלות בבל, עולה הקץ לשנת ה' אלפים תר"ג. אך לא זכינו להגאל בשני קצים אלו ועדין לא נושענו. (מאמרי ארמו"ר הזקן)

שתי תבות 'והיית' שבפרשת התנחלה מטעמות בטעם אולא גריש, 'והיית ממשש בצהרים', וכן 'והיית רק עשוק ורצוץ כל-הימים'. לרמז לשני הגרשים של עם ישראל, בחרבן בית ראשון ושני. (שערים)

עד דדת חמותיך הגבוהות והבצרות (כו, כג)

תבת עד מטעמת בטעם מנח, שכן זה עצמו גם חלק מהצרה שבאה על עם ישראל בשעת חרבן בתי המקדש, שלא נחרבה ירושלים מיד אלא האזיב צר על חומותיה במשך זמן רב, ובינתיים שררו בה רעב ומחסור, ולכן תבת עד במשך שמאריכים בנגונו, לרמז שהיה זמן הרבה של יסורים עד שפרש צר ידו על חומות ירושלים. (תורת מנח)

ואמר כל־העם אמן

"ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, כותב ושי"י בסיום פְּרִשְׁת הַבְּרִכּוֹת וְהַקְלָלוֹת בְּהִרְצִיזִים וְהִרְעִיבֵל, ו"א אֲרוּרִים יֵשׁ כָּאֵן, בְּנֶגֶד י"א שְׁבָטִים. וּבְנֶגֶד שְׁמֵעוֹן לֹא כָּתֵב אֲרוּר, לִפִּי שֶׁלֹא הָיָה בְּלִבּוֹ לְכַרְכּוֹ לִפְנֵי מוֹתוֹ בְּשֶׁבֶד שְׁאָר הַשְּׁבָטִים, לִכְךָ לֹא רָצָה לְקַלְלוֹ". וְתָמָּה רַבִּי חַיִּים מְקוֹסוֹב: אִם לֹא רָצָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְכַרְכּוֹ לִפְנֵי מוֹתוֹ אֵת שְׁבֶט שְׁמֵעוֹן, לָמָּה גַם לֹא קִלְקְלוּ בָּאֵן? וּמָה עֲנִין זֶה שֶׁבִּגְלָל שֶׁלֹא רָצָה לְכַרְכּוֹ לִכְן לֹא קִלְקְלוּ עֵתָּה? וְהַשִּׁיב, כִּי הִדְבֵּר מוֹכֵן עַל־פִּי מִנְהֶגֶם שֶׁל צִדִּיקִים מְסִימִים, שֶׁהָיוּ מְכַבְּרִים בְּבִרְכָּה נִסְתָּרָת אֵת הַמְּבַקְשִׁים לְהַתְּבַרֵּךְ אֲצֵלָם, וּמִבְּחוּץ הָיָה נִרְאָה כְּאִלוֹ הֵם מְקַלְלִים אוֹתָם. וְכִיּוֹן שֶׁלֹא הִתְבַּרֵּךְ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְכַרְכּוֹ אֵת שְׁבֶט שְׁמֵעוֹן, לִכְן לֹא קִלְקְלוּ, כִּי בְּאֵמֶת הִתְכַּן הָאֱמִתִּי שֶׁל קְלָלוֹת הַצִּדִּיק הֵן בְּרִכּוֹת.

בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁל "וַיִּהְיֶה ה' אֱלֹהֵיךָ לֵךְ אֶת־הַקְלָלָה לְכַרְכָּה", וְכֵן "וְקִלְקְלוּ הָמָּה וְאַתָּה תְּבָרֵךְ", נִהְיָ כְּמָה צִדִּיקִים לְדוֹרוֹתֵיהֶם. וְאֵף שֶׁהָיָה נִרְאָה הִדְבֵּר תַּחֲלָה כְּאִלוֹ הַקְּפִידוֹ עַל אֵלוֹ שֶׁבָּאוּ לְבַקֵּשׁ לְהַתְּבַרֵּךְ מִפִּיהֶם, וְדְבָרֵיהֶם הָיוּ נִשְׁמָעִים בְּעֵצָה וְאֵלּוֹת, הִטְמִינוּ בְּדְבָרֵיהֶם בְּרִכּוֹת לְרֵב בְּמַעֲטָה וְכִסּוּי נִסְתָּר. וְכִבֵּר מִצִּינוֹ כֵּן בְּחֻמְיָנוּ וְזָכְרוֹנָם לְכַרְכָּה, בְּמִסְפָּר בְּמִסְכַּת מוֹעֵד־קֶטֶן שֶׁפָּעַם שָׁלַח רַבִּי שְׁמֵעוֹן בְּיָדֵיהֶם אֵת בְּנוֹ רַבִּי אֱלֵעָזָר בְּצַעֲרֵיהֶם לְבַקֵּשׁ בְּרָכָה מֵאֲנָשִׁים שֶׁל צוֹרֵה/ רַבִּי יוֹנָתָן בְּרַעֲסִי וְרַבִּי יְהוֹדָה בְּרַעֲסִי, וְהֵם בְּרִכּוּהוּ בְּלִשׁוֹן נִסְתָּרָת שֶׁהָיָה נִרְאָה כְּמִסְכָּה, "שֶׁתּוֹדֵעַ וְלֹא תִקְצֹר, תִּכְנִים וְלֹא תוֹצִיא, תוֹצִיא וְלֹא תִכְנִים" עוֹד. וְכִשְׁשֶׁב לְאִבּוֹ אָמַר: "לֹא רַק שֶׁלֹא בְּרָכוֹ אוֹתִי, אֲלָא גַם צִעְרוֹ אוֹתִי בְּדְבָרֵיהֶם", וְרַבִּי שְׁמֵעוֹן הִרְאָה לוֹ בִּיצֵד כָּל דְּבָרֵיהֶם הָיוּ בְּרִכּוֹת בְּלִשׁוֹן נִסְתָּרָת: "תִּכְנִים פְּלוֹת לְבִיךָ וְלֹא תִצָּנֶה כִּי לֹא יְמוּתוֹ בְּנִי, תוֹצִיא בְּנוֹת וְלֹא יְמוּת בְּעִלְיָהּ". וְכֵן הִרְאָה לוֹ בִּיצֵד כָּל הַקְּלָלוֹת הָיוּ לְמַעֲשֵׂה בְּרִכּוֹת גְּדוֹלוֹת. וּמִכָּאֵן אֲנִי לְמַדִּים כִּי קְלָלוֹת אֲנָשִׁים שֶׁל צוֹרֵה נוֹשְׂאוֹת בְּחָפְזָם בְּרִכּוֹת צְפוֹנוֹת. וְהַמְּדַרְשׁ "אִם מִסְמִיד לְכָךְ אֵת דְּבָרֵי חוֹ"ל "טוֹבָה קְלָלָה שֶׁקָּלַל אַחֲרֶיהָ הַשֵּׁלִי אֵת יִשְׂרָאֵל, יוֹתֵר מִבְּרָכָה שֶׁבָּרַכְתָּ בְּלֶעֶם הָרָשָׁע", וְכִפִּי שֶׁדָּרַשׁ רַבִּי שְׁמוּאֵל בְּרַנְחֶמְנִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹנָתָן בְּסִנְהֶדְרִין: "נִאֲמָנִים פְּעַמֵּי אוֹהֵב וְנִעְתָּרוֹת נִשְׁקוֹת שׁוֹנָא".

הַ"בֵּית יִשְׂרָאֵל" מְגוֹר דְּבַר כְּמָה פְּעָמִים עַל עֲנִין זֶה, וּפְעַם אָמַר כִּי לְפַעֲמִים מְרָאִים הַצִּדִּיקִים בְּלִפִּי חוּץ סְמִינִים שֶׁל חֲרוֹן־אֵף וְהַקְּפָדָה, וְכִנְיָתָם לְהַמְתִּיק אֵת הַדִּינִים שֶׁנִּמְתָּחוּ מֵעַל הָאִישׁ עָלָיו הַתְּרַעְמוֹ, בְּבַחֲנִית "אִם יֵשׁ דִּין לְמִטָּה - אֵין דִּין לְמַעְלָה", כְּלִשׁוֹן מְדַרְשׁ תַּנְחוּמָא. וְכֵן הָיָה מִצִּינוֹ אֵת הַכְּתוּב "וְאַתָּה הִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוֹ בְּחֶרֶן" מְלִשׁוֹן חֲרוֹן שֶׁהוּא אֵף וְכַעַס, וּבִהְיוֹת מִתְקַנְיִם הַצִּדִּיקִים אֵת הַנִּפְשׁוֹת. הַחֲדוּשִׁי הַרִ"מ הָיָה אֹמֵר, שֶׁלֹא מִצָּנִי בַּתּוֹרָה עַל הָאֲבוֹת הַקְּדוּשִׁים שֶׁהָיוּ בְּהַקְּפָדָה, לְמַעַט אֲצֵל יַעֲקֹב אֲבִינוּ שֶׁנֶּאֱמַר אֲצֵלוֹ "וַיַּחֲרֵ", מִפְּנֵי שֶׁ"יַעֲקֹב אִישׁ תָּם הָיָה יוֹדֵעַ בִּיצֵד לְהַקְפִּיד". וְהָיָה מִסְפָּר עַל רֵב "הַשֶּׁרֶף" רַבִּי מִנְחֵם מְנַדֵּל מְקוֹצֵק שֶׁפְּעָמִים הָיָה נִכָּר כְּאִלוֹ הוּא שְׂרׁוֹי בְּהַקְּפָדָה.

וְכִבֵּר אָמַר הַרְבֵּי ר' בִּנְיָמִן מְפָשִׁיטָה, שֶׁהַקְּפָדָה הַצִּדִּיק הִיא סְגֻלָּה לִישׁוּעָה, וְלִכְן אֲמָרָה רַחֵל לְיַעֲקֹב "הִבָּה לִּי בָנִים" כְּדִי לְהִבְיֹא לִידֵי הַקְּפָדָה, וּבְזָכוֹת זֶה תִּזְכֶּה לְבָנִים, וְאָבִן מִיֵּד "וַיַּחֲרֵ אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל" וְנִקְפָּדָה. וְכֵן אָמַר "הַתְּפָאֶרֶת שֶׁלֹמֹה" מְרִדּוֹמֶסֶק, שֶׁבְּעֶצְמוֹ הָיָה נוֹהֵג בְּדֶרֶךְ זֶה, כִּי כֵן הָיָה דְּרָכּוֹ שֶׁל אֲבִירָה אֲבִינוּ שֶׁעָלָיו נֶאֱמַר "וְאֲבִירָה מְבָרֵכָה וּמְקַלְלָה אֶאֱר": לֹא נֶאֱמַר "וּמְקַלְלָה אֶקְלָל", אֲלָא "אֶאֱר" מְלִשׁוֹן אוֹר, שֶׁאֲפָלוּ מִי שֶׁאֲבִירָה יְקַלֵּל יֵאֵר אוֹר וְיִזְרַח מְזוֹל. וְכֵן חֲזַר רַבִּי יוֹחָנָן מְטוֹלָנָא עַל אֲמֶרֶת חֲסִידִים עַל הַפֶּסוּק "וְהַלְמִנִּי צִדִּיק חֶסֶד", כִּי בְּאֲשֶׁר הַצִּדִּיק הוֹלֵם בִּי וּמְדַבֵּר עִמִּי קִשּׁוֹת, זֶהוּ חֶסֶד בְּעִבּוּרִי, כִּי בְּכֵן הוּא מְבַטֵּל מִמֶּנִּי דִּינִים. וְרַבִּי יַצְחָק אֲזִיזִי מְקוֹמְרָנָא מְבִיא בְּחֻמֶּשׁ "הִיכַל הַבְּרָכָה" פְּרוּשׁ שֶׁשְׁמֵעַ מְרַבֵּי זָאֵב וּלְפָה מְזַבְּרִיז בְּנוֹ שֶׁל הַמְּדִיד מְזוֹלִטְשׁוֹב עַל הַפֶּסוּק "וְפִאִים יִחְשְׁבוּ אֵף הֵם פְּעֻנְקִים": "וְפִאִים" הֵם הַצִּדִּיקִים וְפִאִי הַנִּפְשׁוֹת, "יִחְשְׁבוּ אֵף הֵם" - הָאֵף וְהִרְגֵּז שֶׁלֹּהֶם יִחְשְׁבוּ אֲצֵלָם "פְּעֻנְקִים" בְּבָרִים שֶׁבָּהֶם מְעִנְקִים יִשְׁעוֹת לְרֵב, מְלִשׁוֹן הַכְּתוּב "הַעֲנֵק תַעֲנִיק לוֹ". כִּי עַל־יְדֵי הַכַּעַס מְמַתִּיקִים הַצִּדִּיקִים וּמְמַשִּׁיכִים שֶׁפֶעַ וּבְרָכָה לְבִנֵּי יִשְׂרָאֵל. אֲבָל "וְהַמְּזַבְּרִים" - פְּשׁוּטֵי הָעָם שֶׁאֵין לָהֶם שׂוֹכַל בְּקִדְקָדָם, יַפְחָדוּ מִגְּרוֹז וְכַעַס שֶׁל הַצִּדִּיק וְיִקְרָאוּ לָהֶם אִימִים" - כִּנְנוּ אֵת הַצִּדִּיקִים בְּאִימִים כְּעַל־כֵּן...

אֶחָד הַצִּדִּיקִים שֶׁהָיָה נוֹהֵג פְּעָמִים רַבּוֹת בְּדֶרֶךְ זֶה, הָיָה הַסָּבָא קְדִישָׁא רַבִּי יַעֲקֹב אֲרִיָּה מְרִדּוֹזִימִן, וְאֵף שֶׁנּוֹדַע בְּרַחוּם וְצִדִּיק הַמְּרַבָּה לְהִיטִיב עִם יִשְׂרָאֵל, הָיָה עוֹטֵף לְעֵתִים אֵת בְּרָכָתוֹ בְּמִדָּה שֶׁל קְפָדָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדִי לְהַשְׁפִּיעַ יִשׁוּעָה עַל הַנֶּצְרֶךְ. לְעֵתִים הָיָה זֹרֵק מְרָה וְגוֹעֵר בְּמִי שֶׁבָּא לִפְנָיו, וְאֵלּוֹ כִּבֵּר יְדוּעַ כִּי הִכַּל לְטוֹבָתָם, וְאֲדַרְבָּה מִי שֶׁהָיָה מוֹכֵל לְקַבֵּל בְּהַנְּעָה אֵת הַבְּזִיוֹנוֹת הָיָה הָרָאוּשׁוֹן לְהוֹשֵׁעַ. הָיוּ כְּאִלוֹ שֶׁהִתְנַעְרוּ לְהִבְיֹא אֵת הַרְבֵּי לִידֵי הַקְּפָדָה, וּבְכִלְבֵּד שִׁנְעָר בָּהֶם וְיִזְכּוּ לִישׁוּעָה... וְכִי שֶׁנִּדְחָה עַל־יְדֵי הַצִּדִּיק מְרִדּוֹזִימִן אֵז זָכָה לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ נִזְיָפָה הַגְּנוּהָ, הָיָה בְּטוֹחַ כִּי כִבֵּר נוֹשֵׁעַ, וְהָיָה יוֹצֵא מֵעֵמּוֹ שְׁמֹחַ וְטוֹבֵי־לֵב. לְמִרְוֹת הָיוּתוֹ בְּעַל־דְּחָמִים, לֹא הָיָה מוֹתֵר מְעוֹלָם עַל סְכוּם שֶׁקִּבֵּעַ בְּפִיּוֹן־נֶפֶשׁ, וְלֹא הוֹעִילוֹ הַתַּחֲנוּנוֹת וְהַבְּקָשׁוֹת שֶׁל הָאֲנָשִׁים שֶׁטָּעְנוּ כִּי אֵין לָהֶם אֵת הַסְּכוּם הַנֶּדְרֶשׁ. הַמְּשַׁמֵּשׁ לֹא נָתַן לְהַכְנִס אֵלָיו בְּלִי לְשִׁלֵּם אֵת הַמְּטָל עָלָיו, וְלֹא פָּעַם הִתְרַעְמוּ אֲנָשִׁים עַל הַמְּשַׁמֵּשׁ וּבְמִקּוֹם בְּרִצָּה מְהוּמָה, וְהַרְבֵּי הָיָה לְעֵתִים מְעִנִּישׁ בְּגִדָיו אֵת הַמְּתַפְרֵץ לִפְנָיו. וּמִקְבֵּל הָיָה בֵּין הַחֲסִידִים כִּי מִי שֶׁהִקְבָּה עַל־יְדֵי הַרְבֵּי, מְבַטֵּחַ לוֹ שִׁיּוּשֵׁעַ מִצָּרָתוֹ, וּמְבִיתִי נִחְשְׁבוּ לְסִגְלָה בְּדוֹקָה.

פְּעַם הַגִּיעַ לְבִקְוֹר בְּעִיר אַחֶת, וְיְהוּדִי אֶחָד נִדְחַק בֵּין הַהֶמוֹן בְּכַח כְּדִי לְהַגִּיעַ אֶל הַרְבֵּי וּלְהַתְּבַרֵּךְ מִמֶּנּוּ. פְּנָה אֵלָיו

בְּתַקוּפָה שֶׁלֹאחַר יְרִידַת הַשַּׁפְעָה שֶׁל הַתְּנוּעָה הַשְּׁבַתָּית, עִסְקוּ חֲכָמֵי הַדּוֹרוֹת בְּעִקְרֵית מִנְהָגִים וְשִׁנּוּיִים שֶׁנִּשְׁתַּרְשְׁוּ בְּעַקְבוֹת הָאֱמוּנָה הַכּוֹזֶבֶת בְּמִשְׁחֵי הַשֶּׁקֶר שֶׁבִּי צִבִּי שֶׁר", וְלֹא תִמִּיד עַל־הַדְּבָרִים.

רַבִּי אֱלֵעָזָר מְלַקְסֵל תַּלְמִידוֹ שֶׁל הַ"נּוֹדַע בִּיהוּדָה", מַתְרִיעַ בְּסַפְרוֹ "תְּשׁוּבָה מֵאֵהָבָה" עַל שִׁנּוּיִים שֶׁנִּשְׁעִשׁוּ בְּתַקוּפַת הַשְּׁבַתָּה וְעִדְיִין לֹא יַעֲקֹר. "בְּתַפִּילוֹת וְתַחֲנוּנִים אֲשֶׁר הִתְחַדְּשׁוּ חֲדָשִׁים מְקֻרֵב כְּמֹה דּוֹרוֹת מִשְׁנֵת ת"כ", הִתְעַרְבוּ בְּכֹמָה מְקוּמוֹת שְׁמוֹת הַתְּרַפִּים וְהַבְּעִלִּים מְכַלֵּב רַע שֶׁבִּי צִבִּי הַמְּשׁוּמֵד, הַתּוֹגֵר שְׁחִיקָא טְמִיאָ, עַל־פִּי קְבִלְתוֹ הַמְּטוֹנֶפֶת הַמְּלָאָה קִיא... אֵתָּה אֱלֹקִים תּוֹרִידִים לְבֹאֵר שַׁחַת וְלֹא יִחְצוּ יְמֵיהֶם וְתַעֲרִיבוּתֵיהֶם אֲסוּרוֹת בְּמִשְׁחֵהוּ וְתַעֲרִיבוֹת תַּעֲרִיבוּתֵיהֶן, דֶּרֶךְ כָּלִי יֹאֵת לְבַטֵּל כָּל הַתַּחֲנוּנוֹת וּבִקְשׁוֹת אֵלוֹ וְכִיּוֹצֵא בָּהֶן שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ מִלִּקְוִי הָאֲחֻרוּנִים". אֶחָד הַמְּנַהֲגִים שְׁנוֹתָיו מֵאֵז הָיָה לִזְמֹר אֶת מְזֻמּוֹ כִּי"א בְּתַהֲלִים, מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׁבַתָּה מִצָּא בְּתִיבַת "לִישׁוּעָה" גִּימְטְרִיא לְמִשְׁחָם, וְהַ"נּוֹדַע בִּיהוּדָה" בְּתַשׁבוּתוֹ לְתַלְמִידוֹ הַנּוֹכַח מַתְרִיעַ כִּי יֵשׁ לְבַטֵּל אֶת הַמְּנַהֲגָה. "וְמֹה שֶׁכָּתֵב שְׁנוּהֲגִין בְּעִירוֹ לִזְמֹר אַחֵר שֶׁל שְׁלֹמֹה וְלִכְן שִׁיר מְזֻמּוֹר לְאֶסֶף עוֹד מְזֻמּוֹר כִּי"א, יָדַע שֶׁזֶה נִתְשַׁפֵּט כָּל הַמְּקוּמוֹת שֶׁכִּיּוֹקִים הָאֲפִיקוֹרִים מֵאִמִּינִים שֶׁ"ץ שְׁחִיק טְמִיאָ, לִפִּי שִׁישׁ לָהֶם שֶׁ גִימְטְרִיא וּבִישׁוּעָה גִימְטְרִיא הַטְּמָא וְכִשְׁתִּיבֵיהֶם מִצָּא בְּתִיבַת "לִישׁוּעָה" גִּימְטְרִיא לְמִשְׁחָם, אֶחָד שֶׁלֹא לְבַטֵּל אֶת הַמְּנַהֲגָה, וּבְתַשׁבוּתוֹ הַלְכָּתִּית בְּסַפְרוֹ "אוֹהֵל יַעֲקֹב" הוּא מְגִיד לְמַשְׁחִיךְ בְּמִנְהַג זֶה כִּיּוֹן שֶׁהוּא מִנְהַג הַקְּדוּמִים, אֲלָא כִּיּוֹן צִיצֵת וּנְכֵל צִבִּי" עַל מְלַחְמָתוֹ בְּשְׁבַתָּה הוּא כּוֹתֵב, שֶׁהִקְדֵּל בְּאִמְשֻׁרֶם מְמַשִּׁיךְ בְּמִנְהַג לְשַׁחַת כְּפִים כָּלִי שֶׁבֶט, מִפְּנֵי שֶׁאִינֶם רּוֹצִים לְהַתְּנִיחַ עַל מֹה שֶׁהִתְנִיחוּ בִּישְׁעֵבֶר. הָרֵב שֶׁסִּטּוֹב גִּאֲוִיָּן בְּסַפְרוֹ "כָּתֵב שֶׁ מִי שֶׁ"בֵּר שִׁישׁ לְבַטֵּל אֵת הַמְּנַהֲגָה, יַעֲוֵן נִשְׂאֵר הַדְּבַר וְהוֹכֵר לְחִטָּא קְבוּעָה בְּהִסְטוֹרִיא שֶׁל הַסְּפָרִידִים הַמְּלָאָה הוּד וְהַדְּר וְאֵצִילוֹת, וְכֵן הַעֲנִיין הַנּוֹכַח כְּכַתֵּם מִחֲפִיז אֲשֶׁר אִי אֲפֻשֶׁר לְהַמְתִּיק, אֲבָל דַּעַתָּה גְּדוֹלָה מִדַּעַתָּה. וְהוּא מְסַפֵּר, כִּי בִשְׁנַת תַּרצ"א נִסַּע לְאִמְשֻׁרֶם כְּדִי לְהַתְּנִיחַ עַל מְנַהֲגֵי הַקְּדוּלָּה, וְשֶׁם מִצָּא פִּנְקֵס בְּכַתִּיבִּי בְּלִשׁוֹן פּוֹרְטוּגִיזִי וּמִבְּחוּר ר' דוד פֶּרֶאנְקוֹ מִיִּנְדִּיז, וְנִכְתַּב שֶׁם: "תִּיקֵּנוּ בְּרַכַּת כְּחָנִים לְאִמְשֻׁרִי כָּלִי שֶׁבֶט שֶׁלֹא הָיָה מְלַמְּנֵי הַמְּנַהֲגָה לְאִמְשֻׁרִי רַק בִּיזָט, וְכֵן הִלְרִיא אֲשֶׁר יוֹיִלְדוּ בְּשֵׁנָה זֶה יִיקְרָאוּ בְּשֵׁם שְׁבַת אוֹ נָתַן".

וְכֵן הַסְּפָרִידִים כִּי מֵאֵז חֲדָלוּ לִזְמֹר קְבוּעָה לְרֵב אוֹתוֹ "גִּדְל" לִפְנֵי תַפִּילַת שַׁחֲרִית, מִפְּנֵי שֶׁמִּשְׁחִינֵי "שִׁי" שֶׁנִּתְּ אֵת הַנוּסַח בּוֹ, וְתַחַת לִזְמֹר "יִשְׁלַח לֵךְ יִמִּין מִשְׁחִינֵנו", אֲמַר "שִׁי" בְּלִשׁוֹן עֵבֶר. הֵם גַּם שִׁנּוּ בְּנוּסַח הַמִּימִית שֶׁאֲחַר הַהִבְדָּל "אֱלִילוֹ הַגִּבִּיב בֹּא אֵלֵינוּ עַם מִשְׁחִי בִּי דוד" בְּמִקּוֹם "בּוֹא" בְּמִתְנֵי. הָיוּ שֹׁטְטֵנוּ שִׁיד הַשְּׁבַתָּה שֶׁלֹּהֶם גַּם בְּנוּסַח הַפִּיט "חֲדָשׁ שְׁשׁוּי" שְׁאֻמְרִים בְּמִצְוֵי שֶׁבֶט "עֲמֹן וּמוֹאֵב מְהִירָה תִּכְלֶה... שֶׁכֵּן תִּשְׁכַּח בְּתוֹךְ" עַם צִבִּי אֵת אֱלִילוֹ הַגִּבִּיב, וְכֵן בְּפִיטִים שְׁשׁוּיִים שֶׁנֶּאֱמָרִים בְּרַגְלִים, אֲלֹלֶם הַנוּסַחאוֹת כִּבֵּר מוֹפִיעִים בְּסִידוּרִים וּמְחֻזְרִים יְשִׁנִּים לִפְנֵי תְּקוּפַת שֶׁ"ס. וְכִיּוֹרִים גַּם, כִּי הַשְּׁבַתָּה פְּעִלָּה לְשׁוֹנֵת אֵת הַנוּסַח הַקְּדוּמִים בְּאִשְׁכּוֹ "וַיִּשְׁמַח בִּי יִשְׂרָאֵל אוֹהֵב שְׁמִי" כָּלִי תַפִּילוֹת הַשְּׁבַת, וְהַחֲדִירוּ אֵת נוּסַח סְפִיר "וַיְנַחוּ בָּהּ / בּוֹ / בִּם יִשְׂרָאֵל מְקִדְשִׁי שְׁמִי", שֶׁכֵּן הַתְּחַבְּבָה עֲלֵיהֶם הַגִּימְטְרִיא "מְקִדְשִׁי שְׁמִי" = 814 = כְּמִנְיִן "שְׁבַתִּי צִבִּי". יֵשׁ הַסְּפָרִידִים גַּם הִיָּה רַצוֹן שְׁאֻמְרִים בֵּין הַתַּקִּיעוֹת מְקוֹר בְּשַׁבְּתָּהוֹת, וְנִזְכּוּ בִּי שֶׁמוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הַאֲדָמִי מִיִּסֵּד הַנֶּצְרוֹת. גַּם הַתְּסַפֵּר "כִּי" בְּנוּסַח הַתַּפִּילָה "וַעֲלֵי פְלִיטַת בְּנֵי סוֹפִירָה" מְקוֹרָה מִהַשְּׁבַתָּה, שֶׁכֵּן "בֵּית סוֹפִירָה" עַם הַכִּלְבֵּל גִּימְטְרִיא שְׁבַתִּי צִבִּי. רַבִּי בְּרוּךְ פֶּשְׁטִישׁ בְּסַפְרוֹ "בְּרוּךְ שֶׁאֲמַר" כּוֹתֵב בְּשֵׁם זְקֵנִי ת"ח בְּרוּךְ שֶׁלִּפְנֵינוּ, שֶׁאֲנִי תַחַת נִהְיָ לִזְמֹר "בְּרוּךְ הוּא בְּרוּךְ שְׁמוֹ" בְּלִי וְאִ"ל הַחִיבּוּר, שְׁעוֹלָה תַחֲלִיד כְּמִנְיִן שְׁבַת צִבִּי, וְלִכְן מוֹחִיר לְדַקְדֵּק לִזְמֹר בּוֹאֵל הַחִיבּוּר.

תַּחֲנוּנוֹת רַבּוֹת שֶׁשְׁעוּקוֹ בְּסִידוּרֵי הַתַּפִּילָה שֶׁל הַסְּפָרִידִים, מְקוֹרֵן בְּסַפֵּר "חֲמִדַת יִמִּים" שֶׁנִּחְדַּשׁ בִּיּוֹדֵי הַיַּעֲבִי"ץ שֶׁל הַתַּחֲבָר בִּידֵי נָתַן הַתְּנוּעָה, וְעַד הַיּוֹם הַתְּקוּפו

הרבי ואמר לו בגערה: "פלך לך לארבע רוחות העולם! נהלה הלה עד עמקי נשמתו, שכן חשש מהקפדתו של הרבי והתירא מהרעה אשר עתידה להגיע עליו בקללת הרבי, ופרץ בבכי מר. חיד הרבי ואמר לו בפנים שזחקות: "מה אתה בוכה? הרי ברכתך אותך בשפע של חסדים, והרי זו הברכה שבה ברח הקב"ה את יעקב אבינו ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה, לכל ארבע הרוחות..."

בתקופת מגוריו של ה"בית ישראל" מגור בורשה, התקנים מנינו הפרטי בביתו של ידידו החסיד ר' ליב'ל גוטברוד. הלה היה פקח וחרף, ועוד זכה לשחר את פני ה'חדושי הרי"מ וה'אמרי אמת'. גיסו של ר' ליב'ל היה מחסידי רדזימין, ופעם בקש ממנו הגיס לנסע לרדזימין כדי לשאל בעבורו בענין שדוד מסים. הוא לא הכיר את דרכו של הרבי מרדזימין לברך בלשון של גערה, וכשנכנס אל הקדש נדהם לשמוע את הרבי מדבר אליו קשות. התנצל ר' ליב'ל ואמר בתמימות: "מדוע הרבי מקפיד עלי ומדבר אלי קשות? הלא באתי רק בשליחותו של גיס..." בקש הרבי להרגיעו, ופנה אל המשמש שעמד בסמוך. הלה היה איש גבוה ורחב-גוף, והרבי שאלו: "אמר נא, האם ספקת ממני גערות קשות היום ואתמול?" והמשמש השיב בחיוב. "נו, האם הדבר הזיק לך?" והלה השיב: "חס וחלילה, הלא רואים עלי כמה אני בריא וזקן. אדרבה, הדבורים הקשים של הרבי הפכו עלי לברכות..."

לימים ספר זאת ה"בית ישראל", ובכך הסביר את דברי רש"י הנזכרים למה לא קלל משה את שבט שמעון, כי דרכם של הצדיקים היתה לעטף את הברכות במעטה של גערות וקללות, והמשכיל יבין את תבנית האמיתי המבדק.

וחתם ה"בית ישראל" את דבריו באמרה של ה"פעל שם טוב" על הכתוב בפרשתנו "והיו חיד תלמים" ו"עם מנגד", כי הכתוב מתפרש בלשון של ברכה, שיזכה לחיות בדרך של "ישוב בן אהד לפני מיתתו", ועם "שויתי ה' לנגדי תמיד".

ומספרים, כי פעם ארע בנורא שהרבי הזקן רבי יצחק הקפיד על אברך מסים, והלה נכה בגחלתו ונפל למשכב כבד בהקפדתו. תמהו החסידים ושאלו את רבם: "מדוע אצל הצדיק מרדזימין נהפכות הקללות והגערות שלו לברכות והשפעות טובות, ואילו הרבי שמדבר תמיד בדברים רבים ופיו מלא דברי פיוס לכל יהודי, אזי כשהוא מוציא מפיו נזיפה והקפדה הרי הם בלשונות דרבני שאין לה רפואה?" השיב הצדיק מוורקא: "שמי יצחק, ושרש נשתי מנשמת יצחק אבינו שמדתו מדת הגבורה, ולכן כל דבר קשה שלי עושה רשם. אבל הראדזימינער שמו יעקב, ושרש נשמתו מנשמת יעקב אבינו שמדתו מדת התפארת והרחמים, ולכן גם כאשר יזעף ויקלל, לעולם לא יפעלו דבוריו אלא רק דברים טובים..."

מדגש

"אף-על-פי קאי, אף-על-גב לא קאי. תיבתך דרב און - תיבתך..."

זו מליצה מחודדת שהוקמה ב"פרי עץ הגן" לרבי יעקב קצין, על הצירופים הנרדפים: "אף-על-פי" ו"אף-על-גב"; במשמעות של למרות והגם, אף כי הדבר כך - בכל זאת...

המליצה משקפת את ההבדל בין שני הבטויים, בכך שהחטם נמצא אצל האדם על-פי, ולכן מתאים הבטוי "אף-על-פי" שכן האף הוא על פה האדם, והוא 'קאי' וישוב כראוי על מקומו; אולם הבטוי "אף-על-גב" תמוה, שכן פי האדם אינה על גבו, ואם כן 'אינו קאי'... אולם האף יכול להפך את צווארו על גבו, ולכן אצלו יש 'שבת אף-על-גב' - תיבתך כפראי...

בדומה לכך דרשו במליצה: מדוע התרגלו לומר "אף-על-פיכון", ו"אף-על-גב-לא"? מפני שאכן האף מצוי על הפה, אך אין האף מצוי על הגב... וכן אמרו: "אף-על-פי ראתי, אף-על-גב לא ראתי; ואם ראתי ברכתך 'ברוך משנה הברית'... ואכן מצינו במשכת בבא מציעא (פו, א) על אדם שהתהפך ראשו על גבו, כמספר שם שבעת שברך רבה ב'נחמני' מפני המלכות ונכנס לבית מלון, ונכנס אחריו השליח שפא לחפשו וכאשר השקוהו שתי כוסות 'הדר פרוצפה לאחורה' בגלל שד האגות, וברך נתן עצה אף לראו, מפני שהתירא בעל הבית שפא ינשאוהו על שהיק לשליח הקלף.

רבי אליהו בחור בספר התשוב (אות גימ'ל ערך 'גב') התחבט בהבנת שני הצירופים הדומים, וכתב: "אף-על-גב הוא כמו אף-על-פי, ואולי יש הפרש ביניהם ואנכי לא ידעתי". וכן בהגות העיני' "ענן אור" על התשוב כתב כי "אין הפרש בין אף-על-גב לאף-על-פי, אלא שהראשון הוא לשון גמרא והשני לשון משנה". ואכן, במשנה לא מצינו מעולם את הבטוי "אף-על-גב" אך ב"אף-על-פי" שגור בו לרב, ובתלמוד ירושלמי הוא כבר מצוי, אם כי מרבה בו הצירוף "אף-על-פי", ואילו בתלמוד בבלי כבר נמצא "אף-על-גב" למקביר. ויש לצין למאמרו של רבי יואב מרגלית ב"עוללות", שזלעתיים משמש הצירוף "אף-על-פי" במובן חיובי - 'הואיל שכן לפיך קה וק'.

יש שבארו כי משמעות "על-פי" הוא מלשון פה, כלומר - על פי מה שנאמר הדיו, והצירוף "אף-על-פי" משמעותו למרות, על-אף שנאמר הדיו קה, למרות זאת נעשה אחרת מזה. וכן כתב השל"ה כי "פי" הוא מלשון מאמר, שפאשר מופרים בגמרא משנה או ברית אומרים אף-על-פי, אף שנאמר במקור כך אפשר לתרץ אחרת; ולשון 'גב' הוא לשון חוץ כמו 'כלי חרס אין מטמא מגב', והכונה לדבר שנגאח לכל כלפי חוץ, דהינו דבר בריח ונקר.

שגור בפי הברית הפתגם: "טעות לעולם חוזרת". הפתגם הפך להיות אבן יסוד בהתנהלות הפנים ומוסדות פלפלה רבים, כאשר בכל מסקנה כמעט מופיעה המלה "לח" - 'שמשמעותה: "טעות לעולם חוזרת", ובספתה מבקשים המקנים לצין כי אם נפלה טעות עדן נתן לתקן אותה. הפתגם מובא במקורותינו בנפח "טעות" - לעולם חוזר, ומשמעותו היא שהאדם שטעה צריך לחזור בו מתחלה. יסוד הפלל בהלכות קריאת התורה, פאשר בעלי-המקור טעה בקריאתו הוא צריך לחזור ולקרא כראוי. וזה לשון הרמב"ם: "אם טעה בהם - לעולם חוזר", וכן מובא הפלל בגמרא משכת בבא מציעא (דף נב) במשמעות שלפעמים: 'כול האדם לחזר בו במקרים מיוחדים מעסקה שבצע. השני נעשה ביד' מתקנה' הלשון, שהשבו כי משמעות המשפט היא: 'כול האדם לחזר בו, ומפני ש'טעות' היא בלשון נקבה, 'תקנה' את הפתגם "לחוזרת". בתקון שגגה גם את משמעות המשפט, פאלו כל מי שעושה טעות אחת, ישוב לטעות שוב ושוב, ומכאן הסתגלות הנדרשת לאדם שטועה, כי כך דרשו של'עולם. מכאן, שאילו שטעו וקראו את הפלל בשבש, לעולם יוכלו וצריכים לחזור וקפרש כראוי...

ביום ט"ו באלול שנת תכ"ו, וסימנך "על מה תפנו עוד תוסיפו סרה", בא הקץ למשיחתו השקטית של שבתי צבי שר"י, כאשר ביום זה התאססו בפניו הסולטן התורכי, וקיבל את השם המוסלמי מוחמד אפנדי. השפעתו ירדה בבת אחת, שכן המרת הדת של משיח השקר הותנה בולדתו את מאמיניו, ורבים אכן התנשטו והתנחמו על אמונתם, ואף שכמה מראשי גזענות המשיכו לרובק בו, וטענו כי המרתו היא חלק מתחילת האוהל והטריף להמשך האמונה בו, הלקה התנועה והידלדלה. אולם השפעת השבתאות נותרה גם לדורות הבאים, ועד היום נותרו איראלי וזמורות זרות בכרם בית ישראל בעטיה.

תקופתו של שבתי צבי היתה עת צרה לישראל. היה זה שנים מסעות לאחר פרעות ת"ח ות"ט, בערות היתה נחלת רבים, חכמת הקבלה שלפנים עסקו בה רק יחידים התפשטו גם בין המוני העם, ולא פלא שההמונים נאחו בתקווה על הגאולה הקרובה. ולא רק פשוטי העם, אלא נסתמו גם עיניהם של גדולי תורה מובהקים שהלכו שולל אחר משיח השקר עד שנתגלה כמלון. השפעת השבתאות שהחלה באירופה, שבתורכיה, התפשטה במהירות לכל קהילות ישראל, הגיעה אף לתלמי הקרוקוד דרך מצרים וחדרה גם לריון של רבי שלום שבזי, וכן גם לאחרי וארץ-ישראל, ולכל ארצות אירופה.

גם לאחר ההתפכחות היו רבים שהאמינו כי היתה אז עת פקידה של גאולה, אלא ששעת הכושר נחמצה. ב"שבתי העבש"ט" מובא שהבש"ט אמר על ש"ץ שהיה בו 'ניצוץ קדוש', או 'ניצוץ משיח' לנסות אלא, שחטפו הס"מ ממנו. הרמח"ל ראה בכל ענין ש"ץ 'טעות', ורבי חיים פאלאני הפליג יותר וכתב "וכבר יש קבלה מרוביתנו ואבותינו הקדושים, שלא לדבר משוב ועד רע על ענין ש"ץ, כי גם לא קובל לא תקבנו וגם ביד לא תברכנו", וחלק על גישת העיני' "הלוחם הגדול נגד השבתאים הנסתרים. רבי מאיר מאון ראה בזה גישה חיונית של חכמי ספרד, שנקטו בשית "הנה לשכח מאלה", נמנעו מלחזק את שמו ובשך הזמן אבד שמו מני ארץ. שאל נא אחד מבני הספרדים כיצד למדו היסטוריה מה פירוש ש"ץ, ויענה ללא היסוס שלוח ציבור, וכל זה למרות שהשקר ש"ץ יצא מבטן הספרדים. מן החיד"א כידוע מתייחס בהבנה ובסלחות לחכמים שטעו. אחד משיח השקר בזמנו, והוא מעריך את גדולתו בתורה לחוד, ומעט בענין הנ"ל כדבר צדיק... לא כן אצל אחינו האשכנזים, תנועת ש"ץ הכתה אצלם גילים-גלים כמאה וחמישים שנה. ספרים וחבורות וחברות וידידים לאין מספר גררה אחריה, וכמה תנועות חדשות בישראל המיוסדות דווקא על טהרת הקדוש, הביטו אחריהו בעין רע כהמשך תנועת ש"ץ... אומרים שמתקוות כי ש"ץ היה 'ענין' ורבי יהונתן אייבשיץ היתה הסיבה לירידת כבוד התורה באשכנז, והוא הולידה בעקפין את תנועת ההשכלה". יש רש לציון, שאף שרבים מתייחסים לשבתי צבי כספרדי, למעשה היה ממוצא הקהילות הרומאניות שמקורם מארץ-ישראל עוד לפני החורבן, ותפוצתם הגיעה לארצות יוון והבלקן ותורכיה בתקופת השלטון הרומאניזצני, ונחשבו קהילה נפרדת מהאשכנזים והספרדים. גם 'נביא' של תנועת השבתאות נתן תועה, היה כפי מוסתבר ממוצא אשכנזי, ומכאן כינויו 'נתן בן אליעזר חיים אשכנזי'.

רבי לייב ב"ר עוזר כותב ב"סיפור מעשי שבתי צבי" בתרגום מאידע: "הרב רבינו שבתי צבי מלאו הלכו אחרינו, ועד היום אין אפשר לדעת אשר שורש הדבר מה היה לו. יש אומרים כי באותה שעה היה השלטון לקליפת, ועל כן יכול היה כח רבות. ויש אומרים, כי בתחילה אומנם היתה בו קדושה ואחר-כך בדבק בו הקליפות ומעשה שטן גרם בעוונותיו מהומה כזאת בכל העולם". וכן: "ואותו חרם שלא לדבר בענין שבתי צבי, קיים בתורכיה עד היום הזה". היו חכמים שונים שהמשיכו להכתיב בחיוב על יסוד של שבתי צבי, ובספרים רבים נמצאו רמזים שונים על משיחתו, אותם חשך רבי יעקב עמדין ב"תורת הקנאות" וחוקרים נוספים, אם כי לעתים הפרוץ וחדשו במחברים מוסימים כשבתאים נסתרים בעוד לא היתה בהם עוולה.

בתקופה שבין 'התגלות' המשיחית ועד המרתו, נוצר גל תשובה בעולם היהודי בעקבות נבואותיו של נתן העזתי על גודל השעה, והתפתח ענף דפוס פורה של ספרי תיקונים ותפילות, כאשר רובם מכונים לשנת תכ"ו שנחשבה כשנת ההתגלות הסופית והמלכות של משיח השקר, וככהנה לקראת העת הגדולה נדרשו ההמונים לתקן את מעשיהם ונשמתם באמצעות לימוד וזהר ואמירת תהלים ותפילות מיוחדות שנתחברו אז. מתחילת שנת תכ"ו ועד סופה, נדפסו מהדורות רבות של ספרי תיקונים שונים, רבים מהם באמסטרדם שבה היו בתי-דפוס יהודים רבים והתחרו ביניהם בהוצאת מהדורות נרחבות וחדשות יותר. בשערי התיקונים הוצאו רמזים שונים על התקופה כזמן הגאולה, החל מהמקור הראשון שנדפס באמסטרדם בשנת תכ"ו, ובשער נכתב "תיקון קריאה לכל יום לכוון כל אדם מצדדי דרכו. בשנת הגני מושיע את עמי". הספרים נחטפו בהתלהבות ביד ההמונים, ומושיעים לא עמדו בקצב הדירשה הגוברת. באחת מהדורות כתב המדפיס דברי הגאולה על המיתות ההדסטה ועל השבתאות שפולסו בן תנאזה מחזקפון, שכן "אסיפת בני עמי עלי אומרים אלי כלה מעשיך למען נקרא בו יומם וליילה, כמזאת נביאנו איש האלקים אשר בעזה, לכן במקור כל דפוס חק מספר התיקונים לא טעוית אף מעט מדער לא כביר". בשערי חק מספר התיקונים לא נחטף ציוו של שבתי צבי וישב כמלך על סכ המלכות, ומעליו נרשם "עשרת צדי", ומסביבו קנים המעריכים לכבודו ואריות רובעים למרגלותיו, ועל מעלות הכיסא הם נרשם: "ביום ההם ובעת ההיא אצמחי לדוד צמח דקדק. עשה משפט ודיקם בארץ". במהדורה אחרת נראה שבתי צבי יושב עם חכמים ולפניהם ספרים, ויד יוצאת מהכותל ויוצקת עליו שמו המשה.

השלב הבא היה תוספת שחרור אל סידור התפילה ושנויים בנוסח המקובל. תחילה נקבע נוסח הברכה "הגור תשועה" שבו היו מברכים כנהוג את מלכי המדינות בהן המדינות היהודים לדורותיהם, והנוסח הותאם למשיח השקר. השפעת המשיחית היתה כן גדולה, שבכל תפוצות ישראל התקבל נוסח הברכה, וכל הקהל היה נעמד על רגליו בשעת קריאתה בציבור. רבי יעקב שפירא, גדול הלוחמים נגד השבתאות, מספר כי חשש לחייא אם לא יקום באמירת הברכה. השבתאי נחמה חיון כתב ב"אשר ספרו" (אף צב"צ): "כי רבי יעקב אשכנזי אביו של חכם צבי" שלמים בעת בחוריה נגד השבתאות, "הוא המאמין הגדול בשבתי צבי". בעת אשר היה גייר בוד"ץ (הנקרא בלשון אשכנזי אובי), והוא אשר מנע פשט משיח ישראל להגיע על שול עשה משיח בביית הכנסת לחיי שבתי צבי, ובספר דין שהוא מודר במלכות בית דוד היה, והתיר דמו של אותו יהודי, ועל-יו יש כאן עדים ברבר".

אף כי המפפיקים על אמינותו דבריו, מרת גליקל מהמיל, שכחבה יומן זכרונות מרתק על ימי חייה, מספרת על תקופת השבתאות שהיתה עד כה לבת התקופה, ובין השאר היא מספרת על רבי יהודה אריה העלוי, בנו של בעל ה"חופות ש"טוב", שהגיע להנהיגה בחל ראשון של סוכות תכ"ו, כבר לאחר תפוצת דתו של משיח השקר באולת תכ"ו, וכשמשמש שהחזן הוא מ'שבתי' למשיח השקר שהתאססל הרים קול עזקה: "את מה תברכו? שוטים! הלא שבו בן-יבליעל על השתמד ושם מצפתה משמאלים על ראשו", ועוד בסרט הספיק לסיים את דבריו, הרים אחד השבתאים את מורת החוששת שעמדה לפני עמוד חזון, והשליכה עליו. המורה הכהדה בעת בחזון, והוא נהרג במקום. השבתאים הוסיפו חטא על פשע, ומונעו מחיה להביא לקבר ישראל, ורק לאחר מאמצים נקב בשלום.

רבי ברוך פֿרנקל רבה של ליפניק בעל "ברוך טעם", נודע פסיני ועוקר-הרים יחד, שקדן נפלא ועמקן גדול, ותלמידיו היו אומרים עליו ש"מי שלא שמע את למודו של הרב מליפניק, לא שמע למוד מימיו". פעם עברה הנגינה המפורסמת מרת תמרל מורשה דרך ליפניק, והציעה לרבנית של הרב סכום גדול של כ"ה רפלים כסף כדי שתוכל להכנס אל הרב ולשאל בעצתו בענין נחוצ. נסתה הרבנית לבקש מהרב לפנות מזמנו למען הנגינה הגדולה, שנודעה בתומכת תורה וחסידות. אולם הוא לא אבה להפסיק את שעורו, וכיון שהנגינה מהרה לדרפה נאלצה הרבנית להשיב לה את הסכום הנכבד והיא יצאה לדרפה. לאחר מכן התאוננה הרבנית בפני בעלה, שהרי הם שרויים במחסור גדול ובזמן מעט היו יכולים לקבל סכום כה נכבד, אך הוא קרא בקול רם ואמר מתוך אהבת התורה שבערה בו: "אפלו אלה אלפים דינרי זהב, לא יעבירוני מדעתי ולבטלני משעורי!"

רבי מרדכי שרעבי היה דגמה היה של "לא פסק פומה מנרסא", ולמודו היה בעמל וביגיעה בלי לחוש בכל הסובב. פעם בא אחד מתלמידיו לביתו בשעות הבקר כדי להתייעץ עמו בענין נחוצ, אך הרבנית אמרה שהרב לא שב עדיו מתפלתו ולמודו בשיבה, ויעצה לו לפנות ולעלות לשם. פנה התלמיד אל בית-המדרש והקיש על הדלת הסגורה, אך אין קול ואין עונה. נסה שוב ושוב, ובשנכוח שאין פונה אליו, נסה להכנס פנימה. הדלת נפתחה בקול רעש גדול, ולפליאתו ראה את הרב יושב בסמוך לפתח כשהוא מתעסק בלמודו בספר "ראשית חכמה", ופניו בלהבות-אש. הוא כלל לא הרגיש בנקישות ולא בפתיחת הדלת, כמו שלא חש בכניסתו של התלמיד, והלה נוכח לראות מקרוב מהי התמדה ושקיעה בלמוד מתוך נתיק מוקלט מהעולם. רק לאחר זמן נכר הרים הרב שרעבי את עיניו, ובכה-החזין בתלמיד פנה אליו בחיבה ושוחח עמו בעניניו, ובסיום השיחה אף התנצל בעונותיו הרבה ובקש את סליחתו על שלא חש מיד בכניסתו.

לפני מלחמת העולם הראשונה התגורר בגרוסרדן עליו נפלא, בשם רבי אברהם מאיר גלנצר, שלימים לאחר השואה עבר להתגורר באנטוורפן ונודע בתלמיד-חכם עצום ובקי נפלא בכל חדרי תורה, וחבר ספר בשם "מעניי אג"ם". בילדותו כחן אותו אביו על דברי 'תוספות' מקשה, ואף ששלט היטב בדברי 'תוספות' והשיב על השאלות בהן, אמר לו אביו "אתה לא יודע את 'תוספות' קראוי". התפלא הבן על תגובת אביו, ובקש להבין במה טעה, והאב נענה: "אם אינך רוקד מתוך שמחה בשעה שאתה מסביר את דברי 'תוספות', הרי זה סמן מבקש שלא יודעת לעמק דבריהם הקדושים", שכן התורה משמחת בפעל, כמו שנאמר "פקודי ה' ישרים משמחי לב".

ספר רבי יוסף ליברמן בעל "משנת יוסף", שבבחרותו בשלמד ביישיבת חברון ששכנה אז בשכונת גאולה בירושלים, ישב פעם בשעת לילה מאחרת בהיכל הישיבה והנה בתורה בהתמדה. והנה הוא רואה את אחד הבחורים נכנס עם בגדי שנה אל ההיכל,

פונה אל ארון הספרים ושולף משם כרך של משנה תורה להרמב"ם, ולאחר שעזן בו זמנ-מה חזר לחדרו שבפנימיה. רבי יוסף היה אז בחור צעיר, והמחזה לראות בחור שלא חת מפני המלעיגים ולא בש להכנס אפלו עם בגדי שנה להיכל הלמוד, רק בשביל לברר רמב"ם מקשה שבנראה התעמק בו ולא היה מסגל להרדם בגלל שהתקשה בהבנתו - עשה עליו רשם כביר. הוא ראה בבחור זה דגמה למי שמשותגע על התורה ומתלהט אתריה פלשון ה"אור החיים" הקדוש בפרשתנו, ואין לו אלא התורה הקדושה בלבד. לימים נתפרסם אותו בחור באחד מגדולי התורה, הוא רבי אלעזר צדוק טורצ'ין, שחבר את הספר "שונה הלכות" עם רבי חיים מניבסקי.

רבי חיים יעקב קלפהולץ, היה מגדולי גאון ירושלים ששקד על תלמודו כל ימיו מתוך הדוק. בשנותיו הראשונות התגורר בדירה קטנה בת חדר וחצי בשכונת בתי גיטין, והוא קבע את מקום למודיו מאחורי הארון שעמד בפנת החדר, ושם הגה בתורה בהתמדה לילות ארוכים. לאחר שעבר לדירה אחרת בשכונה, התקינו מחצת עץ פשוטה בפנת החדר, ושם קבע את מקום למודו. כאשר הוא מקוץ במדפים עד התקרה הגבוהה, וכלם כמלאים וגדושים בספרים קדש בהם הגה תדיר. ה"בית ישראל" מגור שחבבו מאד, בא פעם לבקרו, ובשחרים ראשו אמר: "תורה לא בשמים היא". את פנת למודו חבב ביותר, וכאשר שהה בגולה אליה נסע בתקופת נשואי ילדיו, כתב באחד מסכתיו כי הוא מתגעגע לשוב לפנת למודו, והתבטא "כל תענוגי העולם הזה הכל הכלים הם לעמות התענוג שיש לי מהקיסון הקטן שלי עם הספרים". מספר בן גיסו רבי מאיר צבי ברגמן ראש ישיבת הרשב"י, כי בהיותו בחור צעיר בא פעם אליו לשאל ממנו דבר-מה, ובשהתקרב לביתו ראה דרך החלון כיצד הוא יושב על כפא עץ, רכון על תלמודו לאורה של עששית נפט, וקולו הנעים נשמע למרחוק במנגינה קטומה. הענר לא היה מסגל להפריעו מלמודו, ועמד שעה ארוכה והביט בשעיניו אינן שבעות מהמחזה המעורר. ומעיד האחין כי המחזה המפעים עשה עליו רשם חזק, והחדיר בו חשק גדול ואהבה עצומה לתורה הקדושה.

בערב ימיו חש רבי משה מרדכי שולזינגר שלא בטוב, ובני ביתו הזעיקו אליו איש חסד הבקי ברפואה כדי לסייע לו. בשעות בבית הבחין האיש במסגרת תלויה על הקיר, בין תמונות גדולי ישראל, ובדף שבתוך המסגרת נכתבו באותיות אשוריות דברי ה"אור החיים" הקדוש בפרשתנו: "אם היו בני אדם מרגישים במתיקות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אתריה, ולא יחשב בעיניהם מלא העולם כסף וזהב למאומה, כי התורה פוללת כל הטובות שבעולם". הצביע האיש על הקרחה, ושאל את הרב מודע בחר לתלותה במרכז הקיר, ונענה: "זו מתנה שקבלתי מאחד המהתנים שלנו. זו המתנה היפה ביותר שקבלתי בימי חיי!". השתקקוהו ואהבת התורה היתה נכרת באויר, הוא קרב את קצות אצבעותיו על פיו ונשקן נשיקה של דבקות מתוך להיטות ותשוקה לתורה הקדושה.

ה"אהבת ישראל" מויו' ניין אמר פעם בבדיחות-הדעת, כי הפסוק "גוי אשר לא תשמע לשונו", נאמר על העם הרומני. שכן כאשר שוטר רומני מבקש מקו תעודת זהות, הוא לא מתפנן באמת לעמד על זהותה, אלא פגנתו ל'מתן פסטר', אך מי שלא מתמצא בהלך-הרוח של העם הרומני, אינו מבין את לשונו, ומציג לתמו את הפספורט בלי שטר כסף מצדו...

בעלי לצון היו אומרים: "עשרה קבין של גנבה ירדו לעולם, תשעה נטלה רומניה ואת העשירית גנבו..." ולשיטתם סברו "אל תסתפל פנקסן אלא טל אותו..." ואמרו שפאשר בן רומניה לוחץ את ידו, ספר לאחר מכן את אצבעותיו שלא נטל מקו אחת במשיכה... וכן אמרו שהבטוי "רומני גנב" הריהו כפל לשון, שכן אם אמרת 'רומני', כבר אמרת גם 'גנב', ומה לך לכפול? אך כיון ש'שופ' גנב לתליו', היה פעם גנב שנתפס בגנבתו ושלם בגוף ובקמיון. אמר פתח אחד: "הגנב אינו קי שלם כפל על עצם הגנבה, אלא כאשר 'המצא תמצא בידו הגנבה', אז 'שנים' שלם..."

הבדחן הנודע הירשליב גוטליב מסיגט, היה אומר: "הרואה בעל בית-מרוח אומר 'עושה מלאכה במים רבים', הרואה שקרן אומר 'שהכל נהיה בדברו', והרואה גנב אומר 'בחקמה פותח שערים'..." בלקויתו של גנב נודע, פנה אחד הפלילים אל חברו ואמר: "מנהג ישראל הוא, שפוספרים בשבחו של מת. שפא תוכל לשבח את הפנום דנן? התחנה הלה ואמר: "על הפנום נתן להמליץ, כי היה 'מחמיר גדול' בדיני גטילת ידים, ומעולם לא הלך ממנו ארבע אמות בלי 'גטילת ידים'..."

"ברוך אתה בעיר"

- "שיחא ביתך סמוך לבית-הכנסת" (לקוט שמעוני)

היה רבי יצחק קונשטט רבה של דוביזין, דורש מדרש זה כנגד אותם שפוסחים על שתי הסעפים, נוהגים קראוי ובהלכה בשעות בבית-הכנסת, אך ביציאתם הם נהפכים לאיש אחר. "שיחא ביתך סמוך לבית-הכנסת" - שתהיה נוהג בביתך כמו שאהיה נוהג בבית-הכנסת... וזה שאמר דוד המלך "שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו", שהשתולים שנוטעים בבית הכנסת, יפריחו גם החוצה, וכן נרמז בפסוק "מדיטבו אהליך יעקב משבנתיו ישראל", כמה גדלה מעלתם של ישראל שהם נוהגים כשורה גם באהליך - אלו בתי כנסיות, וגם ב'משבנותיו' - בבתי-הם...

(קבץ מקד ירושלים, סטקור תרפ"ז)

ספרי 'שבת טיש' ו"מידות טיש" בחנויות הספרים המובחרות

5806777@GMAIL.COM

הפצ"ת ועד הפצת תורה

